

Petr Pavel: nová tvář české politiky

Vít Hloušek

- Analýza se zaměřuje na třetí přímou volbu českého prezidenta v lednu 2023.
- Prezidentské volby měly velkou volební účast (přes 70 %) a vítěz získal nejvíce hlasů v historii.
- Nový prezident Petr Pavel deklaroval, že chce úřad prezidenta přiblížit občanům.
- Svou aktivitou Petr Pavel jednoznačně potvrdil dlouhodobé priority české zahraniční politiky opřené o aktivní členství v NATO a nezpochybňované členství v Evropské unii.
- Podle české ústavy nemá prezident silnou reálnou pravomoc. Skutečnost je složitější.
- Ve volbě byli pouze dva straníční kandidáti. Ostatní kandidáti byli nestraniční, někteří s politickou zkušeností, jiní bez.
- Odchodem Miloše Zemana odejde poslední velký politik, kterého zrodila sametová revoluce v listopadu 1989.

Úvod

Před nedávnem proběhlé třetí volby, ve kterých si českou hlavu státu volili přímo občané, přinesly několik zajímavých momentů. Volební účast v prvním (68,24 %) i druhém kole (70,25 %) byla nejvyšší od konce devadesátých let, přičemž vítěz druhého kola Petr Pavel získal 3 359 000 hlasů a porazil svého konkurenta Andreje Babiše poměrem 58,3 ku 41,7 procent, čímž získal symbolicky velmi silný mandát. Jednalo se také o kampaň, která byla před prvním kolem relativně nudná, před druhým kolem naopak emocionálně velmi vyhrčená. Až natolik, že oba kandidáti vyzvali k jejímu zklidnění po sérii výhrůžek a falešných informací. Již dlouhou dobu bylo také na základě výsledků průzkumů veřejného mínění jasné, že nikdo nevyhraje v prvním kole a šanci postoupit do kola druhého mají jen tři kandidáti: předseda hnutí ANO Andrej Babiš, generál ve výslužbě Petr Pavel a bývalá rektorka Mendelovy univerzity v Brně Danuše Nerudová.

Nerudová byla v rámci kampaně aktivní a je její zásluhou, že přivedla k volebním urnám velký počet mladých voličů. Její kampaň založená v praxi především na tom, že nemá komunistickou minulost a je ženská kandidátka, byla dynamická, avšak bez jasného politického obsahu. Nerudová a její tým také nedokázali komunikačně uspokojivě zvládnout různé problémy Mendelovy univerzity, které probíhaly už za jejího rektorského mandátu a které se do povědomí veřejnosti dostaly v průběhu kampaně.

Dlouhodobé selhání politických stran

Kromě Babiše kandidoval už jen jeden stranický kandidát, Jaroslav Bašta, kterého nominovala jeho krajně pravicová Svoboda a přímá demokracie (SPD). Získal pouhých 4,45 % hlasů, tedy ani ne polovinu podílu, který by mohla očekávat SPD ve volbách. Ostatní kandidáti byli nestraničtí, někteří s politickou zkušeností (senátoři Pavel Fischer a Marek Hilšer), jiní bez (podnikatel Karel Diviš a bývalý rektor Univerzity Karlovy Tomáš Zima). Překvapením byl velmi slabý výkon předsedy Českomoravské konfederace odborových svazů Josefa Středuly, který nakonec před prvním kolem z voleb odstoupil.

Své kandidáty tedy nominovaly jen opoziční strany, zatímco strany vládní koalice se zmožily jen na obecnou deklaraci podpory třem kandidátů: Pavlovi, Nerudové a Fischerovi. Je to pochopitelné jako taktický manévr. Koalici tvoří pět stran s poněkud odlišnými preferencemi na řadu otázek, takže snaha shodnout se na jedné vládou podporované osobnosti byla odsouzena k neúspěchu. Můžeme vlastně ocenit, že se jednotlivé strany nepokoušely podporovat „své“ kandidáty a nevytvářely tak zbytečný spor uvnitř komplikované koaliční struktury. Můžeme také vnímat jako taktický rozměr, který dlouhodobě ukazuje, že po skutečně stranických kandidátech etablovaných stran není mezi veřejností poptávka. Výsledky stranických kandidátů z let 2013 a 2018 jsou toho jasným důkazem.

Toto taktické uvažování ale sotva může zakrýt jeden z dlouhodobých problémů české politiky. Tím je nízká důvěra občanů v politické strany. Ty jsou vnímány jako odtržené od občanů, starající se jen o své parciální zájmy a nejsou atraktivní jako nástroj aktivní participace občanů na politice. Stranám se dlouhodobě nedaří dobře plnit funkci nástroje politické socializace a mobilizace a solidněji tak plní pouze funkci tvorby politické programatiky. Ještě před deseti lety, navzdory konečnému Zemanovu triumfu v prezidentské volbě, bychom mohli také říci, že jsou dosti úspěšné ve funkci rekrutování politického personálu, ale dnes to pro mnoho rovin české politiky neplatí. Komunální politika i prezidentské volby jsou v zajetí nestraničných kandidátek a kandidátů, což dlouhodobě dále přispívá k rozevírání příkopu mezi stranami a veřejností. Vzhledem k vysoké symbolické hodnotě, kterou má pro většinu českých občanů funkce prezidenta, je nedostatek úspěšných stranických kandidátů (úspěšný byl v tomto smyslu jen Babiš) dalším varovným znamením. České politické strany, zejména ty, které se rády označují jako tradiční (občanští nebo křesťanští demokraté), by se měly nad tímto neblahým trendem zamyslet a pokusit se jej nějak zvrátit.

Český prezident: image a realita úřadu

Podle české ústavy není prezident nadán nějakou silnou reálnou sadou pravomocí. Klíčovou exekutivní institucí zůstává vláda a prezidentské kompetence, které nejsou s vládou propojeny kontrasignací, se odehrávají spíše na bázi reprezentace a některých úkonů dosti administrativní povahy (jako například formální jmenování profesorů, které by mělo být ve skutečnosti pouze oficiálním potvrzením rozhodnutí vědeckých rad příslušných vysokých škol, které profesuru udělují). Skutečnost je trochu složitější, protože už od doby meziválečného Československa a jeho prvního prezidenta Tomáše Garrigue Masaryka je prezidentský úřad v očích veřejnosti opatřen jakousi aureolou něčeho, co stojí nad běžnou politikou, co může a má působit až jako její morální arbitr a co požívá nejen autority, ale i reálné moci přesahující strohý text ústavního vymezení prezidentského úřadu. Je zajímavé, že se tato tradice udržela navzdory faktu, že po Masarykovi až do konce komunistického režimu v roce 1989 žádný podobně symbolicky pozitivně vnímaný prezident nepůsobil (nepočítáme-li krátké období pražského jara po volbě Ludvíka Svobody).

Václavu Havlovi se podařilo svým aktivním až aktivistickým pojetím prezidentského úřadu na Masarykovu tradici navázat. A při vši úctě k jeho působení, styl, jakým zejména ve druhém volebním období napínal hranice dané ústavou, vydláždil cestu podobnému chování jeho následovníků. Vlastně pouze první volební období Václava Klause (2003-2008) se odehrávalo víceméně v ústavních mantinelech. Klaus ve svém druhém období začal extenzivně vykládat některé nominační funkce a míru diskrece prezidenta v jejich rámci a také velmi aktivně ovlivňoval, bohužel negativním euroskeptickým směrem, českou evropskou politiku.

Miloš Zeman se po svém nástupu v roce 2013 nijak netajil názorem, že legitimita čerpaná z přímé volby je silnější a že tedy může meze svých pravomocí posouvat ještě daleko více za hranice dané ústavou. Využil hned první velké politické krize své prezidentské éry, pád vlády Petra Nečase (ODS), a pokusil se nastolit „svou“ úřednickou vládu politickým stranám navzdory. Takto silně již nikdy ducha české ústavy neporušil, ale setrval se pokoušel zasahovat do personálního složení vlády kádrováním kandidátů na ministry nebo odmítáním jejich jmenování či odvolání. Napáchal také škody svým proruským a pročínským kursem v české zahraniční politice. Nejvíce však poškodil českou politickou kulturu svým populismem a využívání témat typických spíše pro krajně pravicové formace.

Petr Pavel a domácí politika

Před novým českým prezidentem tedy stojí úkol navrátit prezidentskému úřadu důstojnost a pojmout funkci hlavy státu tak, aby byla konformní ústavou danému určení českého politického systému jako parlamentní demokracie. K obojímu, zdá se, má Petr Pavel předpoklady. Hned po vítězství deklaroval, že chce úřad prezidenta zcivilnět a přiblížit občanům. Ohlásil také, že se chce setkat s čelnými představiteli dalších klíčových politických institucí a požádal Miloše Zemana o zdrženlivost ve věci jmenování nového předsedy Ústavního soudu. Stávajícímu předsedovi Pavlovi Rychetskému totiž vyprší mandát až v létě 2023 a bylo by tedy logické, že jmenování jeho nástupce bude agendou až nového prezidenta.

Nevíme samozřejmě, zda Miloš Zeman tento apel vyslyší. Nevíme ani, zda pozitivní dojem, který z Petra Pavla ohledně ústavně konformního vykonávání úřadu prezidenta máme, je oprávněný nebo ne. Problémem tady je nepolitická minulost kandidáta, který byl profesionální voják, vojenský diplomat ve vysokých funkcích v Česku i v NATO a před svou prezidentskou kandidaturou se politického života nezúčastnil. Jistě, řadu praktických znalostí a dovedností, které mu pomohou důstojně zvládat reprezentativní roli prezidenta a efektivně zvládat i administrativní úkoly, během svého působení vojenského diplomata získal.

O jeho politických názorech však nevíme, s výjimkou zahraniční a bezpečnostní politiky, v podstatě nic. V rámci kampaně a televizních duelů se sice vyjádřil k ledasčemu, ale až příliš často působily jeho odpovědi naučeně nebo nebyl příliš konkrétní, aby neurazil ani nezarmoutil žádného z potenciálních voličů. Netvrdím, že Petr Pavel je marketingový produkt, na jeho pojetí prezidentského úřadu si však budeme muset počkat. Nicméně jeho vyjádření v kampani i první kroky po vítězství ve volbách dávají naději na rozumného prezidenta, který úřadu vrátí nejen potřebný lesk, ale i ještě potřebnější politickou a ústavněprávní pokoru.

Petr Pavel jako garant rozumného kursu české zahraniční politiky

Kde naopak žádné pochybnosti nepanují, je oblast zahraniční politiky. Rychlé blahopřejné reakce hlav sousedních zemí, které občas přerostly v nepokryté projevy sympatií (symbolicky mimořádně silná osobní účast slovenské prezidentky Zuzany Čaputové v Pavlově volebním štábu po oznámení výsledků), rychlá reakce prezidentů Německa a Francie, to jsou důležité signály, že Pavel je vnímán okolím jako pozitivní příspěvek do české zahraničněpolitické debaty.

Oprávněně, protože svou aktivitou i názory jednoznačně potvrdil dlouhodobé priority české zahraniční politiky opřené o aktivní členství v NATO a nezpochybňované členství v Evropské unii. Může však vzhledem ke svému dosavadnímu působení jít dále a vzhledem k tomu, jakou má Česko aktuálně vládu, otevírá se jedinečná příležitost, aby česká zahraniční politika zněla jedním hlasem a byla pro naše partnery plně srozumitelná, předvídatelná a spolehlivá. Nehrozí Zemanovy formální ani obsahové excesy, nehrozí Babišova zmatenost a naprostý nedostatek skutečného zájmu o mezinárodní problémy, které by přesahovaly touhu vyfotit se s Macronem a zabezpečit hladký chod dceřiných firem Agrofertu v zahraničí. Lze jen doufat, že i vláda, složená z prointegračních i euroskeptických stran (občanští demokraté ODS) naváže na úspěšné předsednictví v Radě EU a dotáhne do konce posun Česka i v rámci EU do pozice aktivního a rozumného spojence, kterou od vypuknutí války na Ukrajině hrajeme v NATO.

Konec jedné éry

Odchodem Miloše Zemana ze sídla českých králů, které napomáhá dodávat úřadu českého prezidenta trochu monarchického lesku, se definitivně uzavře jedna důležitá etapa české politiky. Odejde poslední velký politik, kterého zrodila sametová revoluce v listopadu 1989. Jak už ukázala i kampaň a dva kandidáti, kteří postoupili do druhého kola, radikálně se snižuje i role komunistické minulosti v politice a tento trend bude z přirozených příčin více než tři dekády od pádu komunismu pokračovat.

Naopak se zdá, že se v české politice posiluje role aktérů, kteří za sebou nemají klasickou stranickou kariéru. A určitě neodcházejí ani političtí podnikatelé. Andrej Babiš dokázal ve druhém kole zmobilizovat více voličů, než s ním sympatizuje podle dlouhodobých průzkumů veřejného mínění. Bude zajímavé sledovat, kam se bude jeho další politická kariéra ubírat. Není rozumné očekávat, že by z politiky odešel, není rozumné očekávat, že by připustil v ANO demokratickou diskusi s těmi členy, kteří nebyli nadšeni z představy Babiše prezidenta. Naopak se dá očekávat snaha nepřátelsky převzít voliče krajně pravicové SPD, což není možné jinak než další negativní kampaní, mobilizací proti vládě a radikalizací rétoriky. Zisk 2 400 000 hlasů ve druhém kole prezidentské volby ukázal, že to funguje. Parlamentní volby, které by měly být v roce 2025, budou nesporně zajímavé.

Mezitím nás však čeká řada měsíců, kdy budou všechny významné politické instituce obsazeny nepopulistickými politiky. Pokud česká vláda, parlament a nově zvolený prezident využijí tento mimořádný prostor k provedení některých klíčových reforem a svou spoluprací a rozumnou komunikací směřem k voličům zlepší českou politickou kulturu, bude to navzdory všem aktuálním krizím dobrá doba.

Autor

Vít Hloušek působí na Masarykově univerzitě. Od roku 2012 je vedoucí Mezinárodního politologického ústavu. Dále působí na Katedře mezinárodních vztahů a evropských studií Fakulty sociálních studií. V roce 2015 byl jmenován profesorem v oboru politologie. Odborně se věnuje soudobým dějinám a srovnávací politologii (zejména stranické a politické systémy) s důrazem na státy střední a západní Evropy. Je také členem Programové rady Česko-polského fóra.

Více o autorovi na <https://www.muni.cz/lide/22755-vit-hlousek>.

Konrad-Adenauer-Stiftung - Kancelář v Česku

Kontaktní osoba

Marcel Ladka

Projektový manažer a vědecký pracovník

marcel.ladka@kas.de

Vydal: Konrad-Adenauer-Stiftung - Kancelář v Česku

Design a sazba: yellow too, Pasiek Horntrich GbR

Vytvořeno s finanční podporou Spolkové republiky Německo.

Text tohoto díla je licencován podle podmínek licence „Creative Commons Uvedte původ-Zachovejte licenci 4.0 Mezinárodní“, CC BY-SA 4.0 (dostupné na <https://creativecommons.org/licenses/by-sa/4.0/legalcode.cs>)

Využití fotografie na úvodní straně © Petr Pavel